

KSČ NA PODKARPATSKÉ RUSI V PRVNÍ POLOVINĚ 30. LET 20. STOLETÍ

DAVID HUBENÝ

Úvod a rozbor pramenů a literatury

Komunistickému hnutí věnovaly československé úřady pozornost od prvopočátků své samostatné působnosti. Informace o levici sociální demokracie a posléze samostatné Komunistické straně Československa sbíraly jak civilní úřady, tak také četnictvo a státní policie, u níž, konkrétně u Policejního ředitelství v Praze, vznikl v květnu 1933 specializovaný protikomunistický referát zaměřený na sběr a metodickou koordinaci bezpečnostních složek v boji proti komunistickému hnutí.¹ Již předtím však působilo na Ministerstvu vnitra specializované oddělení sledující vnitrostátní nebezpečná hnutí.² Bezpečnostní orgány se nezajímaly jen o samotnou Komunistickou stranu Československa, ale i o její řídicí orgán, tedy Komunistickou internacionálu. Zároveň se zajímaly o styky strany s komunistickými stranami sousedních a dalších zemí, z čehož vyplývala spolupráce i s bezpečnostními složkami daných států.

Velkou pozornost věnoval bezpečnostní aparát tradičně neklidné a hlavně exponované Podkarpatské Rusi, kde se vedle jazykového a národnostního babylonu projevovaly revizionistické plány Maďarska, toužícího po opětném ovládnutí tohoto území, Polska, snícího o společné hranici s Maďarskem, jakož i Svazu sovětských socialistických republik, který v geopolitických otázkách navazoval na tradiční zájem carského Ruska získat předpolí (ze svého pohledu) za Karpatami. Zároveň se jednalo o území s čilou ukrajinsky orientovanou propagandou, odkud mohl být zanašen neklid na území sovětské Ukrajiny, stejně jako do východních oblastí meziválečného Polska.

Archivní fondy vzešlé z činnosti československých bezpečnostních složek nebo jejich nadřízených orgánů uchovávané v Národním archivu představují nekonečný rezervoár údajů o komunistickém hnutí. Ačkoliv metodickým orgánem bylo Policejní ředitelství v Praze, tak nejvíce údajů se nachází v archivním fondu Ministerstvo vnitra I. – prezídium, v němž se za první republiky sbíhaly údaje od civilních

1 Bohata, Ivan: Místo a úloha policie ve státním aparátu buržoazního Československa v letech 1918–1938. Praha 1980, s. 44–45, 49–50.

2 Bohata, Ivan: Prtilidová úloha četnictva v letech 1918–1938. Praha 1978, s. 67.

i bezpečnostních úřadů o všech politických a sociálních hrozbách, bezpečnostních rizicích, událostech i osobách, které mohly ohrozit územní celistvost nebo republikánsko-demokratický charakter státu. Dále byl využit fond Policejní ředitelství Praha II. – prezídium, jakož i některé další fondy spravované Národním archivem. Okrajově byl využit i fond Policejní ředitelství Bratislava uložený ve Slovenském národním archivu. Hojně byly využity i písemnosti samotné Komunistické internacionály uložené ve fondu 495 Ruského státního archivu sociálně-politické historie (Российский государственный архив социально-политической истории), které mi zpřístupnil vážený kolega a přítel Emil Voráček. Využití došly též písemnosti ze Státního archivu Zakarpatské oblasti (Державний архів Закарпатської області).

Literatura se samotné činnosti KSČ na Podkarpatské Rusi většinou věnuje pouze v rámci celkové politiky strany či státu, popř. ve spojení se Slovenskem,³ anebo zmiňuje pouze volební výsledky a některé velké střety mezi komunisty vedenými demonstranty a četníky, které skončily např. střelbou s mrtvými a raněnými demonstranty,⁴ což navazovalo již i na dřívější krveprolití, která se stávala vděčným tématem různých interpelací komunistických zákonodárců.⁵

KSČ na Podkarpatské Rusi

Do roku 1930 představovala Podkarpatská Rus v rámci KSČ XXIV. kraj zvaný Užhorod, od roku 1930 pak XV. kraj a ještě později XVI. kraj Mukačevo.⁶ Podkarpatoruští straníci též patřili k zapáleným zastáncům bolševizace celorepublikové KSČ. V národnostní otázce, kdy se na Podkarpatské Rusi sváděl boj o orientaci místního slovanského obyvatelstva, totiž o to, zda je ruské, ukrajinské nebo rusínské, zprvu zastávala KSČ proruský směr, ale později změnila názor a propagovala ukrajinství.⁷

Komunisté Podkarpatskou Rus nazývali Zakarpatskou Ukrajinou, popř. Zakarpatskem, aby poukázali na vztah k sovětské Ukrajině. Komunističtí řečníci v případě veřejných proslovů bývali za tyto termíny napomínáni,⁸ ale zdá se, že v druhé polovině třicátých let již tento termín nevyvolával u dozorujících státních úředníků nevráživost.⁹

3 Např. Pleva, Ján: Príspevok k dejinám bolševizácie KSČ na Slovensku a Zakarpatsku. Bratislava 1962.

4 Např. Bohata, I.: Prtilidová úloha četnictva, s. 60.

5 V bojích se zocelila KSČ. Sborník dokumentů o bojích a persekuci Komunistické strany Československa v letech 1921–1938. Praha 1956, např. s. 9–11, 18–25, 130–139, 189–200.

6 Hrbatová, A.: KSČ – ústřední orgány – Ústřední výbor 1921–1938. Inventář. Praha 1969, s. 23, 25.

7 Švorc, Peter: Zakletá zem. Podkarpatská Rus 1918–1946. Praha 2007, s. 111–112.

8 Národní archiv (NA), fond Ministerstvo vnitra I. – prezídium (PMV), sign. 225-787-5, fol. 10v.

9 NA, PMV, sign. 225-1058-1, fol. 102.

Koncem dvacátých let představovala Podkarpatská Rus kraj s poměrně malým členským přírůstkem. Příčinou byl nedostatek funkcionářů, který podle vlastního hodnocení bránil kraji, aby využil všech možností a dosáhl všech cílů, neboť strana měla mít ještě obrovský potenciál. Kraj doufal – a jak budoucnost ukázala oprávněně¹⁰ –, že soudruzi studující v Charkově přinesou novou krev a schopnost nalákat více osob ochotných zapojit se do stranické práce. Kraj chtěl také více podpory od Prahy, která zatím dbala hlavně na peníze, kdežto kraj si představoval více péče adresované systematické instruktáži a hlavně školení funkcionářů, aby mohli využít potenciál, jenž skýtal venkov.

Československo, které na konci dvacátých let přistoupilo k rozsáhlé správní reformě, bylo za tento krok komunisty kritizováno na všech možných místech, včetně zemských a okresních zastupitelstev. Tato kritika zazněla rovněž na půdě podkarpatoruského zemského zastupitelstva a některých okresních zastupitelstev. Reformě vytykali její nedemokratický charakter a hovořili o celkové fašizaci společnosti. Stát tyto výroky ocenil trestním stíháním příslušných členů zastupitelstev.¹¹

Podkarpatská Rus tvořila XXII. volební obvod s devíti poslanci a čtyřmi senátory. „*Počet ten jest jistě na ten čas vzhledem k daným poměrům representation equitable, tedy zastoupením přiměřeným, slušným a spravedlivým*“, jak říkala jedna důvodová zpráva k neprovedenému zákonu o autonomii Podkarpatské Rusi s podotknutím, že počty lze zákonem Národního shromáždění zvýšit.¹² Tento poměr však vydržel po celou československou éru.¹³

Při volbách do senátu v roce 1929 byl počet mandátů pro Podkarpatskou Rus dokonce pět senátorů, ale po sčítáních v II. a III. skrutiniu to byli již pouze obvyklí čtyři senátoři, které si rozdělily čtyři politické strany.¹⁴ Při volbách v roce 1929 připadlo sice na podkarpatoruský volební kraj výše uvedených devět poslaneckých mandátů, ale reálně bylo zvoleno jen sedm poslanců, protože při přepočítávání hlasů bylo něco převedeno do Čech. Volby vyhráli agráři se třemi zástupci následováni čtyřmi stranami s jedním mandátem.¹⁵ S výsledkem voleb samozřejmě strana ani Kominternu nebyly spokojeny, neboť přinášela oslabení vlivu na území, které mohlo mít významný vliv v případě organizování

10 Российский государственный архив социально-политической истории (RGASPI), фонд 495, оп. 28, д. 228, fol. 97–98.

11 NA, PMV, sign. 225-785-4, fol. 106, 116–117.

12 NA, fond Ministerstvo vnitra I. – stará registratura, kart. 116, sign. 3/18/7/3, manipulační období 1918–1924.

13 Poslanecká sněmovna v II. volebním období. Praha 1926, s. 4–5, 7, 58, 64.

14 Senát ve III. volebním období. Praha 1930, s. 6, 32, 38.

15 Poslanecká sněmovna ve III. volebním období. Praha 1930, s. 6, 56, 62.

války proti Sovětskému svazu.¹⁶ Za tento neúspěch bylo vedení strany Kominternou náležitě zkritizováno.¹⁷

Hloubku rozladění Kominterny lze vysledovat mimo jiné z propagační akce vedené komunisty na Podkarpatské Rusi v prvních měsících roku 1932, kdy došlo k šíření ukrajinsky psaných letáků tvrdících, že se Československo bude podílet na útoku Francie, Polska a Rumunska proti SSSR poskytnutím svého území a zbrojního potenciálu Škodových závodů, ba československý diplomat měl v Moskvě dokonce připravovat atentát na japonského vyslance, aby byla dána záminka k útoku i z tohoto směru. Šířitelé letáků byli souzeni podle zákona na ochranu republiky k několika měsíčním trestům, které byly vesměs konzumovány v rámci vyšetřovací vazby.¹⁸

Volební neúspěch byl o to překvapivější, že komunisté byli většinou velmi činní a na rozdíl od jiných politických stran se neprojevovali jen v předvolebním období. Obyvatelstvu jistě imponovalo, že mezi něj zajížděli zákonodárci strany, kteří dokumentovali stavby a jejich vybavení, jakož i rozmlouvali s obyvatelstvem, třebaže je mělo údajně, jako v případě zájezdu Ivana Mondoka, Vítězslava Mikulíčka a Luisy Landové-Štychové z května 1928 do Užoku, zajímat, koho volili či volit budou. Jenže v rozhovoru i slibovali, např. poslankyně Landová-Štychová přislíbila vybudování ústavu pro ženy. Ostatně, zajímalo ji i místo, kde vesničanky rodí a několik dětí dostalo po jedné koruně. Úřední zpráva o této návštěvě byla úchvatná:

„Pokud mohlo býti vyšetřeno nenápadným způsobem, stavěl lid svou hmotnou bídu tak jako vždy na odiv, ale své sklony k politickým stranám zapřel omlouvaje se svou ngramotností.“¹⁹

Jedna z příčin obvyklých volebních triumfů komunistů byla spatřována v úspěchu stranických škol pro maďarské a ukrajinské komunisty,²⁰ ale roli hrálo jistě až mesianistické nadšení mnoha straníků a funkcionářů a propojení komunistické ideologie s prvotním křesťanským učením a příkladem Ježíše Krista, na nějž se řečníci strany často odvolávali.

Obtíže strany

Zásadním problémem, který stranu trápil, byly bezpečnostní orgány státu, který byl připraven bojovat o své přežití a udržení demokratického režimu. Díky

16 RGASPI, f. 495, op. 71, d. 332, fol. 260.

17 RGASPI, f. 495, op. 3, d. 137, fol. 18 a 24.

18 Slovenský národní archiv (SNA), fond Policejní ředitelství Bratislava (PŘ Bratislava), sign. Mat/91/15, kart. 303.

19 NA, f. PMV, sign. 225-644-4, fol. 1.

20 Pleva, J.: Príspevok k dejinám bolševizácie, s. 170.

schopnostem svých zaměstnanců byly státní úřady a političtí reprezentanti dokonale informováni o činnosti a záměrech strany, včetně spojení centrály s Podkarpatskou Rusí. Kromě toho monitorovaly i cesty a jednání všech představitelů strany, tudíž např. při návštěvě poslance Josefa Štětky na Podkarpatské Rusi nebylo setkání či důvodů schůzky, o kterých by státní orgány nevěděly...²¹ Bezpečnostní složky prokazovaly takovou znalost komunistického hnutí a jejich úmyslů, že v některých místech, jako např. v Užhorodě v první polovině třicátých let, se stranické organizace zcela rozpadly, popř. omezily svoji činnost, neboť členové strany si navzájem nevěřili a podezírali se z konfidentství. Několik komunistů, včetně výrazných figur hnutí, bylo dokonce zkušebně vyloučeno na jeden rok. Vedoucí buněk a sympatizanti stojící mimo hnutí z konspirativních důvodů byli považováni funkcemi „pátračů“, aby odkryli informátory státního aparátu. Rovněž podkarpatoruští komunisté se počátkem třicátých let chystali na možnost zákazu strany²² a přechod do ilegality, o čemž byly státní úřady podrobně informovány nejen v globálním charakteru,²³ ale i v jednotlivostech.

O většině aktivit komunistické strany tak měly československé orgány velmi dobré povědomí, ať už o jejich legálních či tajných aktivitách doma i za hranicemi. Mnozí čelní představitelé strany totiž působili nejen v Československu, ale často pobývali nějakou dobu v Maďarsku či Německu a školení v Sovětském svazu nebylo nijak výjimečnou součástí stranického životopisu.²⁴ Na druhou stranu si československé bezpečnostní složky – vzdor úspěchům při pronikání a odkrývání struktur KSC – uvědomovaly, jak dokládá dokument ze srpna 1932, že „*Československo je pro Sověty a jejich podzemní práci jedinou zemí ve střední Evropě, kde mohou poměrně nerušeně pracovat; vídeňská centrála byla rozbita, v Německu veškeren aparát státní moci a hitlerovců je obrácen skoro výhradně proti komunistům, v Polsku, Maďarsku, Jugoslávii následuje po odhalení bez milosti poprava, v Rumunsku kruté tresty.*“ Nicméně v listopadu 1932 bylo hlášeno, že sovětská špiónáž v ČSR je poměrně malá a zabývá se zejména vojenskými a průmyslovými záležitostmi. Nicméně některé osoby spojené s Podkarpatskou Rusí měly kontakty i se zahraničními výzvědnými centrály (ve Vídni). To se týkalo mukačevských komunistů. Objevovaly se v této době dokonce případy výměny zpráv mezi maďarskou rozvědkou a sovětskými orgány o společných zájmových oblastech.²⁵

Komunisté do třicátých let vstupovali velmi halasně. Na jednáních Kominterny se podkarpatoruští straníci mohli prezentovat např. úspěšnou stávkovou

21 NA, PMV, kart. 773, sign. X/K/26.

22 NA, PMV, kart. 773, sign. X/K/26.

23 NA, PMV, kart. 774, sign. X/K/28/1.

24 NA, PMV, sign. 225-787-5, fol.18–25.

25 NA, fond Policejní ředitelství Praha II. – prezidium (PP) 1931–1940, sign. P 87/8, kart. 1197.

a demonstrační akcí a jejich místy násilným průběhem ze srpna 1929²⁶ a vysokou aktivitou při výročí 1. srpna,²⁷ tedy vyhlášení války carskému Rusku ze strany vilémovského Německa. Jen např. v Chustu 1. srpna demonstrovalo na 400 osob. Demontrace nebo stávky se konaly i v dalších velkých městech Podkarpatska, Užhorodu, Berehovu a Mukačevu.²⁸ Neopomenutelnou součástí pak musela být propagace SSSR a poukazování na národnostní práva. S tím samozřejmě souvisel i vždy aktuální požadavek na oddlužení a zastavení exekucí a např. též osvobození dětí zemědělců postižených vrtochy počasí od školních poplatků.²⁹

V roce 1930 však již strana upadla do svých obvyklých potíží spočívajících v malé činnosti a vysoké fluktuaci členstva. Podle zprávy instruktora ústředního výboru z poloviny roku 1930 strana byla na nejlepší cestě prospat mnoho příležitostí, zatímco v té době měli agrárníci a sociální demokraté činnorodě působit na masy, s nimiž naopak strana ztratila kontakt, neboť v té době nebyla ani ochotna uspořádat nějakou ilegální akci. To se však s postupující krizí mělo radikálně změnit. Pasivní byly dokonce i závodní buňky, které měly obvykle 6–20 členů. I při tomto nízkém stavu však měly být podle představ vedení schopny vydávat závodní noviny, což však – celkem logicky – nedělaly. Ba hůře, zcela se rozpadla organizace zemědělců, která ještě v roce 1929 měla 366 členů a o rok později již prakticky nikoho. Velmi bolestivou stránkou stranického programu a života byla národnostní otázka, která narušovala spolupráci dokonce i mezi funkcionáři strany, neboť žili v zajetí národnostních předsudků. S pasivitou strany pak měla kontrastovat výjimečná aktivita ukrajinských nacionalistů.³⁰ Na jednáních Kominterny snad právě proto Vilgelm Georgijevič Knorin v únoru 1932 doporučoval, aby se strana zaměřovala na třídní boj a propagaci požadavků pracujících jako takových a naopak národnostní otázka byla poněkud upozaděna, ač ji uznával jako rozhodující pro toto území, zatímco boj proti českému imperialismu a sjednocení ukrajinského národa viděl jako nejdůležitější požadavek.³¹ Spojení ekonomických a národnostních otázek pak bylo straně Kominternou doporučeno k propagaci.³²

26 RGASPI, f. 495, op. 71, d. 332, fol. 51.

27 RGASPI, f. 495, op. 3, d. 118, fol. 136–137.

28 RGASPI, f. 495, op. 71, d. 332, fol. 153–155.

29 RGASPI, f. 495, op. 20, d. 586, fol. 23–25; 199–203; op. 3, d. 208, fol. 169–172.

30 NA, fond Dokumenty ze zahraniční archivů – Komunistická internacionála, kart. 7, a. j. 63.

31 RGASPI, f. 495, op. 28, d. 180, fol. 113–114.

32 RGASPI, f. 495, op. 28, d. 216, fol. 68.

Alotria

Přes výše uvedené problémy dokázali podkarpatoruští komunisté zorganizovat mnohé akce, zejména spojené s rostoucí nezaměstnaností, kde na takovýchto akcích bylo 50–70 procent zúčastněných nekomunisty,³³ což samozřejmě byl pro stranu propagační úspěch. Mnohdy se jednalo o veliké a masové akce, aby se jim dostalo co největší publicity. Někjaké incidenty pak byly vítány pod heslem „účel světi prostředky“. Tyto akce probíhající od prosince 1931 postupně gradovaly. Strana se přitom snažila vystihnout moment, kdy bezpečnostní složky ukončily své soustředění na ohlášenou, ale neprovedenou akci, jako např. na přelomu ledna a února 1932 v Berehovu.³⁴

V únoru 1933, bylo zjištěno, že údajně je v Užhorodě komunisty mezi nezaměstnanými agitováno za přepadávání vozů s potravinami jedoucích městskými ulicemi. Několik akcí tohoto typu se přes odpor starších členů strany, kteří byli přehlasováni omladinou, skutečně realizovalo. Stopy většiny pachatelů vedly do cikánského tábora...³⁵ Strana se pochopitelně snažila v hlavním zemském městě vyvolat nějaké demonstrace, ale narážela na dobrá bezpečnostní opatření a někdy dokonce na nezáměr části nezaměstnaných.³⁶ Strana se však nespolehala jen na silové akce, ale organizovala i různá podání úřadům ohledně podpor nezaměstnaným,³⁷ a jak se úřady mohly přesvědčit, tak ústředí zásobovalo podřízené složky podrobnými osnovami referátů s množstvím údajů pro odborný a též ideologický výklad.³⁸

V září 1933 zorganizovala strana veřejné shromáždění a průvod v Chustu.³⁹ Úřady poněkud optimisticky psaly, že z této akce by nutno „*bylo komunistickému vedení čerpati poučení, že již minuly časy, kdy mohly mluvití o masách. Tolik námahy, sliby na oběd, všeobecně hlásaná bída, hlad a nezaměstnanost, práce agitátorů, kteří pracovali na vesnicích blízkých i dalekých a účast nad očekávání malá.*“ Malá demonstrace v pomenším okresním městě v počtu 800 osob je relativní pojem, třebaže je opravdu menší oproti očekávaným tisícům – ovšem nutno pamatovat, že od sdělení úřadů, že se akce smí konat, do termínu konání, uběhly pouze 4 dny, což není špatný výsledek u projektu, jehož realizace byla tak dlouho nejistá. „*Pro úřady ovšem znamená sjezd cenný poznatek, že není správný názor, jakoby komu-*

33 RGASPI, f. 495, op. 28, d. 91, fol. 17.

34 NA, PMV, sign. 225-786-2, fol. 167

35 NA, PMV, sign. 225-786-1, fol. 54.

36 NA, PMV, sign. 225-786-1, fol. 55–57.

37 NA, PMV, sign. 225-788-1, fol. 30–31.

38 NA, PMV, kart. 1184, sign. X/Praha/K/3, nefol.

39 NA, PMV, sign. 225-787-5, fol.10–17.

nismus byl ve vesnicích vyřízen.⁴⁰ Téhož měsíce strana zorganizovala několik jednodinových stávek proti novým úpravám na státní stravovací akci. Akce však nebyly tak úspěšné, co se rozsahu týče, aby vyvolaly nějaký větší ohlas, přestože se mělo jednat dokonce o pokus o generální stávkou.⁴¹

Koncem ledna 1934 přijela na Podkarpatskou Rus delegace komunistických představitelů, poslanců Pavla Töröka, Josefa Novotného, senátora Vítězslava Mikulíčka a redaktora Rudého práva Františka Němce, kteří navštívili několik obcí, kde se s různým úspěchem vydávali za sněmovní komisi ke zjištění místního stavu. V některých obcích dokonce přiměli notáře, aby s nimi sepsal úřední záznam o bídě zdejšího lidu, což kariéře dotčených notářů mnoho nepomohlo. Ve většině obcí se také podrobně seznámili se situací zdejšího lidu.⁴²

Některé pochody nezaměstnaných byly velmi dobře promyšlené a reagovaly na taktiku bezpečnostních složek. Například na březen 1934 se chystal pochod hladu nezaměstnané mládeže v Užhorodu. Podle plánu, jak jej důvěrnou cestou odhalily státní úřady, měla „každá organizace komunistické strany na venkově [...] s částí členstva zaměstnávatí četnictvo v místech politické organizace za tím účelem, aby účastníci pochodu hladu mohli nerušeně dojít do Užhorodu a četnictvo z okolí Užhorodu nemohlo býti v případě potřeby povoláno k zakročení do Užhorodu.“⁴³

Některé demonstrace však měly i docela humorný aspekt. Na 13. ledna 1932 chystala strana „s obzvláštní bedlivostí velkou demonstraci nezaměstnaných ve spojení s hladovými pochody do sídla okresu. K demonstraci byly zmobilizovány obce nejen sousední, nýbrž i obce vzdálené. Tato demonstrativní akce komunistické strany byla připravována s největší tajností a okresní úřad v Tačevu o chystané akci dozvěděl se cestou důvěrnou teprve dne 11. ledna 1932.“ Do města byly ihned povolány četnické posily a večer 12. ledna se již o demonstraci všeobecně vědělo. „O 21. hodině večerní dne 12. ledna na ulici sdělil okresnímu hejtmanovi v Tačevu místní sekretář komunistické strany Ornstein, že komunistická strana sama neočekávala tak velké demonstrace, jaká bude zítra, neboť z mnohých obcí došly zprávy o velké účasti při demonstracích a, aby ze sebe zodpovědnost odsunul za případné události, žádal okresního hejtmana, aby jej ještě v noci arestoval.“

Okresní hejtman vytkl důrazně postup komunistických předáků ohledně podněcování lidu a řekl tajemníkovi Ornsteinovi, že s komunistickým vůdcem – zvláště tak zbabělým – nejedná.⁴⁴ Obvinění ze zbabělosti sice vypadá ve zprávě pro nadřízený úřad efektně, ale dotčený tajemník mohl jenom chtít vybudit

40 NA, PMV, sign. 225-787-5, fol. 11.

41 NA, PMV, sign. 225-788-1, fol. 57–58.

42 NA, PMV, sign. 225-788-2, fol. 80–87.

43 NA, PMV, sign. 225-786-1, fol. 25.

44 NA, PMV, sign. 225-778-5, fol. 1.

účastníky demonstrace, aby se jej pokusili z vězení osvobodit, nebo aby alespoň měli důvod uspořádat další demonstraci za jeho propuštění, zatímco okresnímu hejtmanovi tato eventualita jistě rychle přišla na mysl. Četnictvo pak během 13. ledna s přehledem zajistilo rozeznání všech větších skupinek. Komunistům se žádná akce nepodařila ani na 14. ledna a tak se začali místní předáci strany chystat na svolání další akce, jenže to již večer došla okresnímu hejtmanovi trpělivost a nechal je zatknout.⁴⁵

Čekání na Godota, vlastně na zákaz

Poplašené zprávy o možném rozpuštění strany se na Podkarpatské Rusi objevily již v roce 1925, ale to se strana veřejně holedbala, že nic takového není možné již s ohledem na její sílu a početnost.⁴⁶ V létě 1931 pak bylo zaznamenáno, že v Chustu místní organizace přešla na ilegální způsob fungování, kdy se členstvo rozdělilo do tří skupin: 1) předáci a vedoucí činitelé tvořili akční výbor, 2) staří a 3) noví členové. Poslední dvě skupiny neměly informace o závěrech skupiny první, natož o jejím složení. Schůze se konaly v soukromých bytech střežených před náhlým příchodem bezpečnostních orgánů. Pouliční buňky pak vykonávaly zpravodajskou službu a jejich složení bylo opět členstvu neznámé.⁴⁷ To však byla spíše vlaštotka a skutečné obavy přišly o něco později.

Strana se velmi obávala možnosti svého rozpuštění a na jaře 1933 organizovala ilegální strukturu, která měla být opět založena na buňkách – uličních nebo závodních. Každá tato buňka měla mít k dispozici ilegální místnost, cyklostyl a alespoň pětikilogramovou zásobu papíru.⁴⁸ Rovněž celý podzim 1933 se strana vnitřně mobilizovala pro připravovanou smršť akcí proti perzekuci ze strany státních orgánů. Reakce strany měla zahrnovat vše od projevů, demonstrací, deputací až po stávky. Nedílnou součástí všech akcí byly projevy proti fašismu, imperialismu a nebezpečí nové války. Nezapomínalo se však ani na ženy, mládež a nezaměstnané. S tím také souvisely protesty proti exekucím a zadržením četnictva, které bylo označováno za „*fašistické*“.⁴⁹

V některých případech posloužila Podkarpatská Rus jako zkušební polygon strany. Na konci roku 1931 dostali místní komunisté pokyn, aby se pokusili na každé četnické stanici získat svého konfidenta. Vyhlédnutému četníkovi měl být při vyšetřování nabídnut úplatek. V případě, že by jej vzal, měl být k další spolupráci donucen pohrůzkou udáním zemskému četnickému velitelství. Nábor se měl dále

45 NA, PMV, sign. 225-778-5, fol. 1.

46 NA, PMV, sign. 225-367-42, fol. 8.

47 NA, PMV, sign. 225-784-3, fol. 97.

48 NA, PMV, sign. 225-787-5, fol. 54–58.

49 NA, PMV, kart. 773, sign. X/K/26.

zaměřit na manželky četníků, aby na svých mužích získávaly údaje o komunistickém hnutí. V případě neúspěchu na četnických stanicích měla být vyzkoušena spolehlivost pracovníků četnických velitelství. Mezi četníky se měli především vyhledávat zadlužení příslušníci sboru. V případě úspěchu celého projektu se akce měla rozšířit na celou republiku.⁵⁰ S jakými výsledky skončil tento pokus, nevíme, každopádně když KSČ rozjela celorepublikovou akci na proniknutí mezi státní úředníky a zejména příslušníky bezpečnostních složek, tak na Podkarpatsku příslušné zemské četnické velitelství žádný takový pokus neregistrovalo.⁵¹ Podobně tomu bylo u Policejního ředitelství v Užhorodě.⁵² Komunisté v ostatních zemích republiky k agitaci využili také rozpuštění odborové organizace stráže bezpečnosti, ale konkrétně na Podkarpatsku se příslušné letáky neobjevily.⁵³ Tyto pokusy se objevily již např. v českých zemích v první polovině dvacátých let, ale tehdy šlo přímo o sbratřování.⁵⁴

Rudé odbory samozřejmě působily i na Podkarpatské Rusi. Rovněž zde se zaměřovaly na opoziční činnost vůči ostatním levicovým odborům, které jednak kritizovaly, jednak se je snažily rozštěpit a ovlivnit,⁵⁵ popř. agitovaly za jednotu odborového hnutí. Ale i při této práci útočily na odbory dalších stran, třebaže se zaštiťovaly příkladem z Francie, kde došlo k sjednocení odborů.⁵⁶

Vytrvalost

Pomineme-li výše uvedené avanturistické plány, byla pro organizaci strany typická snaha o metodickou a soustavnou práci, kterou narušovaly zásahy bezpečnostních složek vyvolané právě eskamotérskými a sektářskými kousky.

Strana si své úspěchy vydřela tvrdou prací, neboť se důsledně starala o vědomostní a odbornou přípravu svých politických reprezentantů, včetně obecních funkcionářů.⁵⁷ Vedle obecných pokynů dostávali např. návody, na jakém právním základě svolat mimořádnou schůzi obecního zastupitelstva, aby se mohla projednat a případně schválit a odeslat suplika státním úřadům požadující akci na podporu zemědělců a nezaměstnaných.⁵⁸ Mezi další metody, které strana používala,

50 NA, PMV, sign. 225-780-1, fol. 72–74.

51 NA, PMV, sign. 225-780-1, fol. 7, 28.

52 NA, PMV, sign. 225-780-1, fol. 25.

53 NA, PMV, sign. 225-780-1, fol. 77, 83, 92.

54 NA, PMV, kart. 61c, sign. IV/Č/12.

55 NA, PMV, sign. 225-781-4, fol. 64–66.

56 NA, PMV, sign. 225-782-1, fol. 10–14.

57 NA, PMV, sign. 225-774-3, fol. 26–30; sign. 225-774-1, fol. 62–70.

58 NA, PMV, sign. 225-774-4-1, fol. 10.

můžeme směle započítat i kazatelskou službu po vzoru prvních křesťanů či soudobých svědků Jehovových: Obcházeli obyvatelstvo a propagovali komunismus slovem i šířením literatury, třebaž jen v podobě výstřižků z komunistického tisku.⁵⁹ V rámci stranických tradic však samozřejmě existoval i specializovaný seriál nazvaný „*Agitátor*“,⁶⁰ z něhož bylo možno čerpat podklady pro propagační činnost. Kromě toho působila „*Tisková služba pro místní a závodní listy*“,⁶¹ která přinášela informace a články pro lokální stranická periodika.

Obdobná péče byla věnována představitelům reprezentujícím stranu v okresních zastupitelstvech, kteří nadto dostávali zvláštní členské průkazky černé barvy.⁶² Zároveň se jim připomínala nutnost předjednat některé návrhy s případnými spojenci.⁶³ Komunisté se díky této péči mohli pochlubit řadou starostů a místostarostů.⁶⁴ Tito sice dostávali různé pokyny, aby např. sabotovali některé úkony státní správy přenesené na samosprávu,⁶⁵ ale ve skutečnosti s nimi žádné problémy státní správa neměla, alespoň podle hlášení z 1. července 1929. Zemský úřad v Užhorodě tehdy prezídiu Ministerstva vnitra hlásil:

„Nelze všeobecně říci, že by komunističtí starostové obcí řídili se komunistickými zásadami, tím méně směrnicemi komunistické strany pro sabotování úřední agendy obcí.

Duší celé obecní agendy je zpravidla úředník notářský a obecní starostové většinou bez rozdílu politického příslušenství rádi ponechávají zodpovědnost za veškerou činnost i působnost obcí úřadům notářským, jen aby sami nemusili zodpovídati „hromadě“, tj. obecnímu zastupitelstvu, resp. obyvatelstvu obce za provádění úkolů obyvatelstvu často nepřijemných.

Postupu komunistických starostů věnuje se zvýšená pozornost a zavdají-li přece tito důvod ku zákroku, postupuje se se vši rozhodností zavedením disciplinárního řízení a současnou suspenzí.

Že by starostové postupovali dle předmětných směrnic, nebylo zjištěno.“⁶⁶

Strana také pořádala konference členů obecních a okresních zastupitelstev, kde se jim dostávalo dalších rad, ponaučení a plánovalo se sjednocení postupů, či zahájení různých nátlakových akcí, jako např. za úpravu daňového zatížení

59 NA, PMV, sign. 225-784-5, fol. 7.

60 Ukázka viz NA, PMV, sign. 225-754-6, fol. 36–73.

61 Několik čísel viz např. NA, PP 1931–1940, sign. P 87/5, kart. 1196.

62 NA, PMV, sign. 225-785-5, fol. 41.

63 NA, PMV, sign. 225-776-7, nefol.

64 Jejich seznam z roku 1929 viz NA, PMV, sign. 225-780-4, fol. 26–27.

65 NA, PMV, sign. 225-780-4, fol. 121v.

66 NA, PMV, sign. 225-780-4, fol. 28.

obyvatelstva, jakož i větší emancipaci samosprávných jednotek od státního do-
zoru.⁶⁷ Stejně tak se organizovaně formou písemných odvolání vystoupilo proti
nepotvrzování komunistických starostů a suspenzi komunistických mandátů jako
takových, protože tito byli stranou instruováni, aby podporovali všechny akce ve
prospěch nezaměstnaných a naopak vystupovali proti dluhům a exekucím. To se
týkalo zejména prací na obecních rozpočtech.⁶⁸

Pryč s českou okupací!

Zatímco pochody nezaměstnaných a různé početné deputace bylo možno ještě
vnímat jako důrazné a aktivní prosazování vlastního sociálního a politického pro-
gramu a v případě pokusů proniknout pomocí informátorů či nějak zavázaných
osob do orgánů státní správy ovládané a prostoupené vládními stranami jako snaha
nabourat jejich monopol, tak některé akce či propagandistická hesla překračovala
meze ostrého politického boje, neboť útočily na jednotu a soudržnost státu.

Koncem roku 1934 bylo četnictvem u Velkých Rakovců zabaveno množství
komunistických letáků, které byly v četnickém hlášení popsány takto:

*„Politická strana komunistická v těchto letácích šve proti Čechům, nazývají je
českými okupanty, že zavinili snížení podpory nezaměstnanosti, zhoršili nemocenské
pojištění, zavedli obilní monopol a pomocí exekuce rabují jiný majetek, hodlají umu-
čiti v kriminále senátora Lokotu, hodlají zavést krvavý fašistický režim, snaží se způ-
sobiti novou imperialistickou válku k usnadnění svých zlodějských zájmů, k čemuž
vláda dá z uloupených peněz 3.150 mil. Kč na zbrojení, 300 mil. Kč na prodloužení
další činné služby vojenské.“⁶⁹*

Přesto byla KSČ připuštěna do voleb do Národního shromáždění v květnu 1935,
kde dosáhla opět velmi pěkného výsledku. To v případě komunistů nevedlo k usnutí
na vavřínech. Jakmile byly zjištěny výsledky parlamentních voleb, byla ihned zhod-
nocena situace a vydán pokyn ke každonedělním akcím místního, okresního a kraj-
ského významu. Strana se dále chystala k novému náporu na hospodářské požadav-
ky, zejména na boj proti nenáviděným exekucím, který měl být veden i za pomoci
maloburžoazie. Z národnostního a státního hlediska pak byly důležité pokračující
teze o boji „proti národnímu utlačování“, rozvíjení propagandy „proti české okupaci“
a odpor vůči nacionalismu – ukrajinskému, ruskému, maďarskému. Mimo zřetel
nezůstal ani boj za propuštění vězňených soudruhů, hlavně senátora Ivana Lokoty,
který se propagoval i na různých schůzích, takže úředníci museli zakročovat proti
návrhům na odeslání pozdravného listu vězňenému.⁷⁰ Tradiční pak zůstávaly snahy

67 NA, PMV, sign. 225-785-4, fol. 119-122.

68 NA, PMV, sign. 225-785-4, fol. 125-130.

69 SNA, PŘ Bratislava, sign. Mat/91/15, kart. 303.

70 NA, PMV, sign. 225-787-5, fol. 17.

o nábor nových členů a propagace stranického tisku.⁷¹ Tím však nelze říci, že by všichni komunisté byli proti státu – naopak, leckteří z nich na stát byli velmi hrdí, třebaže na něm shledávali nedostatky. A obhajobu státu neváhali adresovat Komin-terně.⁷² To však byly spíše výjimky, ačkoliv v této době došlo 16. května 1935, tedy několik dní před volbami do Národního shromáždění, k podpisu československo-sovětské spojenecké smlouvy, přičemž v červnu téhož roku zajel na návštěvu Sovětského svazu ministr zahraničních věcí Edvard Beneš.

Určitým koloritem kolem komunistů byly neustálé zprávy o údajných přípravách na převrat nebo povstání, popř. budování ozbrojených skupin. Pozitivních poznatků se však státním úřadům podařilo dosáhnout málokdy.⁷³ Podle jednoho hlášení z července 1935 prováděl instruktážní přípravy tohoto typu senátor Vasil Popovič v okrese Velký Bereznyj. Důvěrníkům v okrese dával tyto pokyny k přípravě a provedení revoluce:

- „1) *Jakmile vypukne revoluce, nutno především obsaditi kasárny, nádraží, pošty a jiné úřady.*
- 2) *Úředníky intervenovati a vězniti.*
- 3) *Zabítí ty, kteří se vykáží komunistickou legitimací, ježto členové komunistické strany legitimace nemají a jsou vedeni v seznamu ústředí.*
- 4) *Den a hodinu revoluce budou znáti jenom předáci strany, neb jinak by byla příprava vyzrazena a buržoazie by zakročila.*
- 5) *Skladiště zásob zajistiti do svých rukou.*
- 6) *V tom okamžiku zahájiti bojovný postup proti kapitalismu.*
- 7) *Příslušníky zeleného kádru (agrárníky) pozabíjeti.*
- 8) *Pozemky pánů ihned rozdělití mezi chudáky, aby měli ochotu bojovati.*
- 9) *Jednotlivci nesmí rabovati a zabíjeti, aby nebyli přemoženi, nýbrž vždy větší skupina.*
- 10) *Nejdříve revoluce začíná v centrech větších měst.*
- 11) *Revoluce začíná všude najednou, aby nebylo možno poskytnouti pomoc z jednoho místa druhému.*
- 12) *Do roku 1938 nesmí býti na zemi ani stopa po buržoazii.*⁷⁴

Úřady tuto svým obsahem burcující zprávu zaregistrovaly a pokračovaly v monitorování situace, ale zdá se, že na podobné alarmující zprávy již byly zvyklé a nevěnovaly tomu více než nezbytně nutnou dávku pozornosti, neboť s ohledem na vývoj v komunistickém hnutí a jeho příklonu, jakkoliv oportunnímu, na obranu státu, se nezdálo pravděpodobné, že by šlo o pravdivou zprávu, třebaže nešlo

71 NA, PMV, sign. 225-774-1, fol. 30–31.

72 NA, PMV, kart. 774, sign. X/K/28/1, nefol.

73 NA, PMV, sign. 225-776-1, fol. 18–27.

74 NA, PMV, sign. 225-776-7, nefol.

vyložit, že se mohlo jednat o sektářskou skupinu v rámci strany. Násilné akce se jí totiž nevyhnuly.

Státní úřady mnohem více znepokojovaly tiskoviny jiného druhu. Na konci března 1935 se četníkům ze stanice Kamenice nad Uhom (Užou) podařilo získat brožuru „Геть з чеською окупацією!“ (tedy v českém překladu: Prýč s českou okupací!),⁷⁵ kterou podle sdělení důvěrníka rozšiřoval ústřední sekretariát komunistické strany v Užhorodě všem důvěrníkům na Podkarpatské Rusi s tím, že je určena jen pro organizované osoby. „Jelikož celý obsah brožury“, jak psali četníci svým nadřízeným do Užhorodu, „jest silně zahrocen proti československé vládě a přímo se v ní vybízí k hromadnému neplacení daní, kácení dřeva ve státních lesích, vyhánění dobytka na státní pozemky, neplacení dluhů bankám, vyhánění četnictva a exekutorů z obcí, odzbrojení vojska a ozbrojení proletariátu a k ozbrojenému povstání za účelem svržení stávajícího režimu a k odtržení Podkarpatské Rusi od Československé republiky, bylo by záhodno provést na území Podkarpatské Rusi razii za účelem provedení domovních prohlídek u příslušníků komunistické strany, hlavně pak u důvěrníků a předáků této strany, neboť podle prohlášení našeho důvěrníka je takových brožurek rozšířeno několik druhů a vzhledem k jejich závadnému obsahu, jsou pečlivě uschovávány, takže bez důkladné domovní prohlídky nebyly by nalezeny.“⁷⁶

O tomto vážném podnětu samozřejmě bylo informováno Policejní ředitelství v Praze, u nějž se soustředila zpravodajská služba o komunistickém hnutí. Zhodnocení této záležitosti od dobových největších znalců komunistického prostředí z řad policistů ledascos osvětlí. Inspektor Jaroslav Záluský k věci hlásil, že jmenovaná brožurka „není dle důvěrného šetření vůbec známa a to ani mezi zdejšími [tj. pražskými – pozn. D. H.] důvěrníky ani kolportérům strany. Dle posudku důvěrníků jednati se bude as o ilegální brožuru vydanou tamním krajským vedením [tj. podkarpatoruským – pozn. D. H.], jelikož krajský sekretariát v Užhorodě má vzhledem ku vzdálenosti a zvláště k místním poměrům mnohem rozšířenější pravomoc organizační než krajské sekretariáty v Čechách neb na Moravě. Proto jednati se bude pravděpodobně o akci místního rázu vedenou výhradně tamním vedením KSC a určenou pouze pro místní kolportáž. Dle zjištění jest vedoucím funkcionářem ilegálních akcí v Podkarpatské Rusi poslanec KSC Török Pavel, který jako bývalý vedoucí Rudých odborů v Mukačevě a vydavatel a redaktor maďarského komunistického časopisu „Munkás Ujság“ v Užhorodě, zná velmi dobře tamní poměry.“⁷⁷

Bohužel nikde nenacházíme zmínku, zda a jak pražští důvěrníci a kolportéři reagovali na obsah tiskovin podkarpatoruských soudruhů. Je otázka, zda jim

75 Геть з чеською окупацією! Всі до бою за краще життя на Закарпатті! S. d. et l.

76 NA, PP 1931–1940, sign. P 87/5, kart. 1197.

77 Tamtéž.

pražští detektivové vůbec umožnili hlubší seznámení se s danou publikací, nebo jim ponechali čas na více než jen zběžné prohlédnutí.

Brzy na to, počátkem dubna 1935 se podařilo četníkům z Ustčorné zachytit mezi obyvatelstvem dalších pět výtisků práce „Геть з чеською окупацією!“ v obci Krásné a několik desítek dalších u komunistického distributora.⁷⁸

Za rozšiřování brožury „Геть з чеською окупацією!“ byl před soud postaven Jurko Chalusa (nar. 25. dubna 1897). Obžaloba Chaluse vinila z toho, že vedle této brožury šířil i další dílka, např. práci „Jediné spasinja radánská vláda“, která byla obdobného obsahu jako knížečka Pryč s českou okupací! V další tiskovině „Jak zlepšíš silské hospodarstvo častyna I., uživanjaj štučnych hnojiv“ se rovněž psalo, že je „třeba bojovati proti české okupaci“ a prosadit odtržení od Československa. Vyhánění měli být nejen čeští četníci a úředníci, ale i učitelé a mělo se vůbec stávkovat proti českým školám. Obžalovaný rozdělil na 400 kusů různých letáků. Obhajoba tvrdící, že při domovní prohlídce objevené tiskoviny byly někým podstrčeny, neobstála, neboť jednu ze svědkyň přímo Chalusa upozorňoval, že „jsou to knihy „falešné“ a že je nesmí kdokoliv čísti.“⁷⁹ Věci se zabýval Krajský soud v Užhorodě, který 1. srpna 1935 vynesl rozsudek podle ustanovení zákona č. 50/1923 Sb. z. a n. a odsoudil Chalusa na šest měsíců vězení. Do trestu se započítala vyšetřovací vazba.⁸⁰ Věc se pak ještě táhla u dalších soudních instancí, ale Chalusa musel být nemile zaskočen výsledky VII. kongresu Kominterny, kde 7. srpna 1935 pohovořil Klement Gottwald o jednotné frontě a boji proti fašismu. V následujících měsících pak strana provedla výraznou změnu rétoriky i zastávaných názorů, což se nevyhnulo ani jejímu nejvýchodnějšímu kraji a kulminovalo v roce 1938 akcemi na obranu republiky.⁸¹

Závěr

KSČ na Podkarpatské Rusi mezi volbami do Národního shromáždění v letech 1929 a 1935 prodělávala krizi. Volební neúspěch při prvně jmenovaných volbách na tomto strategicky významném území vyvolal nelibost přímo ve vedení Kominterny a nepochybně i u mnoha stranických a státních orgánů Sovětského svazu. Stranu dále trápila vysoká nasycenost informátory československých úřadů. Na druhou stranu bylo možno z Podkarpatské Rusi podporovat některé komunistické strany sousedních zemí, kde bylo potlačování komunistického hnutí vedeno nevybíravými prostředky. Do rukou strany hrál také zápal mnohých pevně oddaných

78 Tamtéž.

79 Державний архів Закарпатської області (DAZO), fond 31, op. 3, d. 309, fol. 6–7v.

80 DAZO, f. 31, op. 3, d. 309, fol. 16–19.

81 Podrobněji viz Hubený, David: KSČ na Podkarpatské Rusi v roce 1938. In: *Paginae historiae* 23/2, 2015, s. 21–38.

a věřících straníků a funkcionářů násobený zhoršující se ekonomickou situací v důsledku postupující světové hospodářské krize. Některé střety, spolu s tezemi o české okupaci a národnostním útlaku, vedly k tomu, že se nad stranou dlouhodobě vznášela hrozba jejího zákazu, na což reagovala přípravami na přechod do plné ilegality. Z poloilegality a sektářského zjetí dokázala strana vystoupit až po změně politiky v důsledku VII. kongresu Kominterny a postupného zapracovávání jeho výsledků do domácí politiky strany.

The Communist Party of Czechoslovakia in the Subcarpathian Ruthenia in the first half of 1930s

The Czechoslovak Communist Party in Subcarpathian Ruthenia went through a crisis between the parliamentary elections 1929 and 1935. The electoral defeat in 1929 in this strategic region stirred a displeasure directly in the leadership of the Comintern and, undoubtedly, also within many party and state institutions of the Soviet Union. The Party was plagued by numerous informants reporting to Czechoslovak state authorities. On the other hand, Subcarpathian Ruthenia was a fitting place to support communist parties in the neighbouring countries where the communist movements were being unscrupulously suppressed. The party could profit from the zeal of many loyal and convinced members and functionaries escalated by the declining economic situation as a result of the world economy depression.

While marches of unemployed and numerous deputations could be perceived as a vehement and active way of enforcing the party social and political programme and in cases of attempts to penetrate by means of informants or otherwise loyal persons to the state administration as a way to disrupt the monopoly of the government coalition parties over the state, some other actions and propaganda slogans went beyond political struggle and attacked the very unity and integrity of the state.

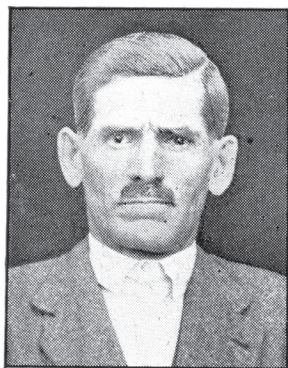
Some fights together with theses on the Czech occupation and national oppression led to the threat of abolition over the party, which compelled it to prepare to move into illegality. The party only managed to step out of its half-legal and sectarian captivity after the changes in the official policy as a result of VII Congress of Comintern and the implementation of its resolutions into the local party policy.

Mikulíček Vítězslav

K VI. vol. kr.
člen posl. I., II.,
rolník, Malenovice, nar.
4. března 1882, Malenovice.

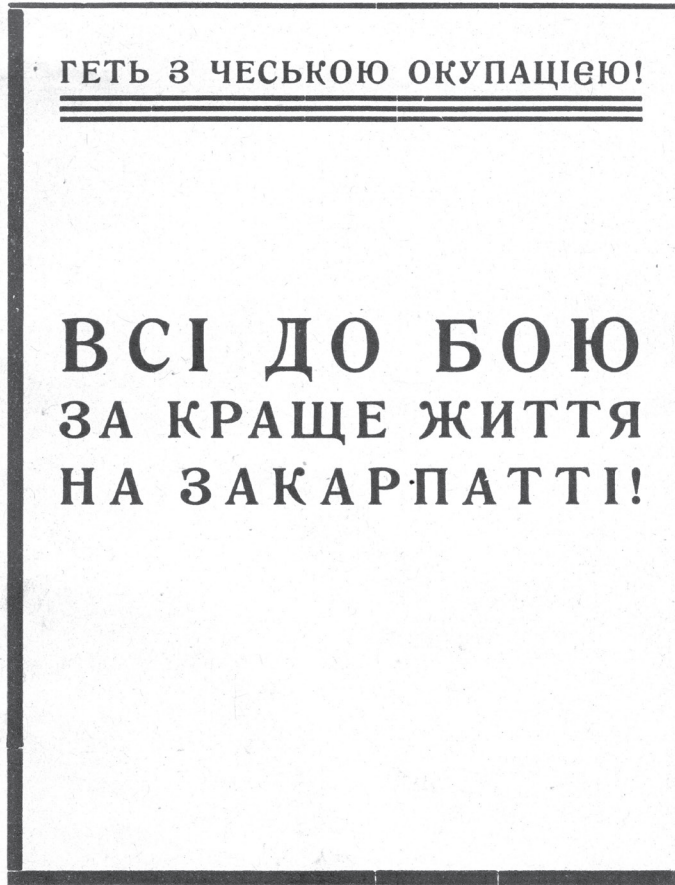
*Obr. 1: Vítězslav Mikulíček. Senát ve III.
volebním období Praha 1930, s. 89.*

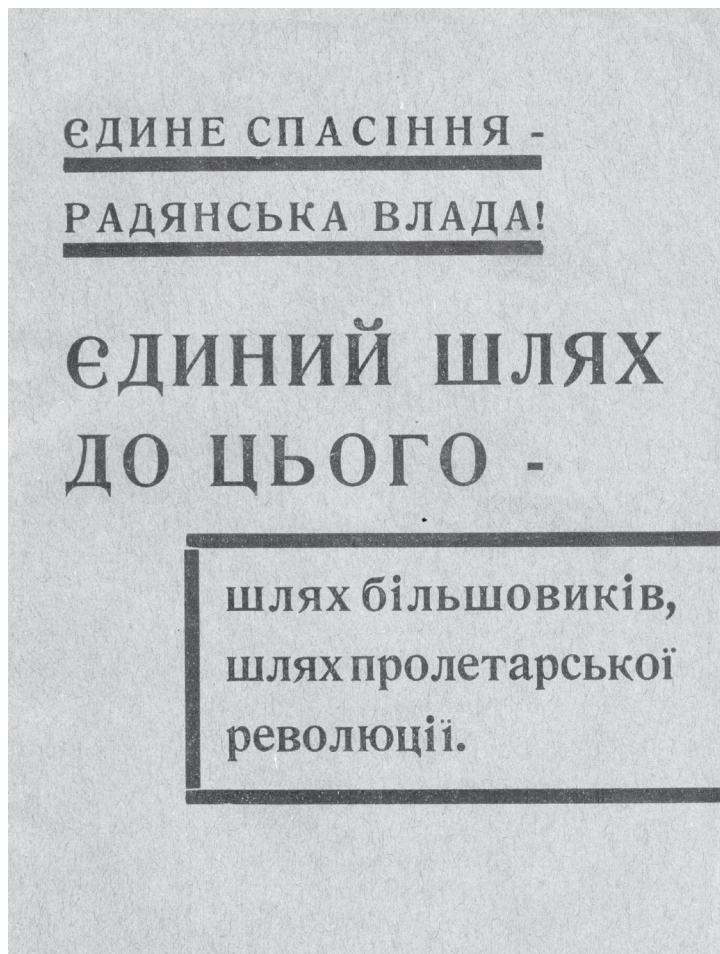
Lokota Prokopů Ivan

K XII. vol. kr., 2. skrut.
dělník, Vel. Bočkov, nar.
3. června 1884, Vel. Bočkov.

*Obr. 2: Senátor Ivan Lokota. Senát ve III.
volebním období. Praha 1930, s. 87.*

Obr. 3: Přebal brožury Геть з чеською окупацією! Всі до бою за краще життя на Закарпатті! S. d. et l. NA, f. PP, kart. 1197, sign. P 87/, manipulační období 1931–1940.

Obr. 4: Přebal brožury *Єдине спасіння – радянська влада! Єдиний шлях до цього – шлях більшовиків, шлях пролетарської революції.* S. d. et l. NA, f. PP, kart. 1197, sign. P 87/, manipulační období 1931–1940.